

BÉKÉS MEGYE TELEPÜLÉSNEVEINEK RENDSZERE

– Hévvízi Sándor –

Bevezetés

Az országos méretű helynévgyűjtés kapcsán Békés megyében is elkezdődött 1978-ban a földrajzi nevek összegyűjtése. Ezt a nehéz, ugyanakkor szép munkát 1988-ban fejeztük be, Sajnos, e gyűjtőmunkánk eredményét bemutató kötetet, annak tartalmát, anyagi hiányában még napjainkban sem tudjuk közkinccsá tenni. Természetesen könyvünk megjelentetéséről nem mondunk le, azért készítettem el *Békés megye településneveinek rendszerét*, amely tanulmány a kötet szerves részét fogja képezni.

A feldolgozásnál már bizonyos szempontból kitaposott úton járhattam, miután *Ördög Ferenctől* már 1981-ben megjelent a *Zala megye helységneveinek rendszere*¹ című dolgozat, s hasonló módon vette számba *Juhász Dezső*, *Várkonyi Imre*, *Körmendi Géza* is *Veszprém*, *Somogy* és *Komárom megye* településneveit.

Békés megyében is izgalmas kérdés, hogy kik és hogyan nevezték el az egyes falvakat, lakott helyeket, mi lehetett a névadás indítéka, egyáltalán mi válthatta ki a korabeli települések nevének keletkezését. Az újabban kialakult szokásnak megfelelően (mióta alapvető munkája megjelent), *Kiss Lajos* művét, a *Földrajzi nevek etimológiai szótárát* vettem alapul. Ezen túlmenően persze többszörösen átnéztem már azelőtt is *Csánki Dezső* megyénkre vonatkozó adatait², de még egyéb korábbi műveket is. Erre annál is inkább szükségem volt, mivel a mai Békés megye területe messze nem azonos a történelmi Békés megye területével. *Biharugra* például, mint nevéből is látható, Bihar vármegye része volt. *Ecsegfalva* Heves illetve Szolnok megyéből került át, *Csanádapáca* Csanád megyéhez tartozott, míg *Battonya* például Arad, *Gyulavári* pedig Zaránd vármegyéhez.

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen vizsgálódásnál nem lehetett figyelmen kívül hagyni *Fényes Elek*, *Palugyay Imre*, *Karácsonyi János*, *Borovszky Samu*, *Márki Sándor*, *Jakó Zsigmond*, *Bunyitay Vince*, *Györffy György* vármegyei monográfiáit, munkáit sem.

Előljáróban még el kell mondanom, hogy a településnevek vizsgálatánál az 1960-as évek közigazgatási beosztását vettem alapul, tehát azt az időszakot, amikor még például *Mezőmegyer* vagy *Reformátuskovácsháza* is önálló falu volt. A ma fennálló összevonásokat (lásd: *Gyomaendrőd*) figyelmen kívül hagytam, illetőleg külön-külön tárgyalom őket. Ebből az is következik, hogy az egyes elnevezések megítélésénél, egy-két indokolt kivételtől eltekintve, a *nevek legelső okleveles előfordulását* vettem alapul.

Számunkra legalapvetőbb szempont természetesen annak tisztázása, eldöntése, hogy *magyar* vagy *nem magyar lakosok* adták-e az adott helységnek a nevét. A történelmi magyar helynévadási szokásokat ismerve elmondhatjuk, ebből a szempontból közömbös az,

¹ Magyar Névtani Dolozatok 12.sz., Bp. 1981.

² Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I., Bp., 1890.

hogy mi a nyelvi eredete annak a személynévnek például, amely az illető falu, város nevének előzményeül szolgált. (Hogy például a *Békéscsaba* város nevében szereplő *Csaba* személynév valószínűleg török eredetű). A másik fontos kérdés, hogy vajon milyen *nyelvi eszköz* segítségével alakultak ki a helységnevek. Mi az alapszó, vagy ha több tagból áll a településnév, melyik az alapszó? Mindez a rendszerezést tekintve sem mindegy. Tanulmányunkban azt a szót, amely a településnév alapjául szolgált, nyomdatechnikailag is igyekeztünk kiemelni.

Bár Békés megye településneveinek legnagyobb része "önmagáért beszél", néhány helységnevünk eredetének, jelentésének és elenyészőben a névadók kilétének, nemzetiségének a tisztázása még mindig további, az eddig ismert forrásokon túlmenő, kutatást igényel. Ezekre a kérdéses dolgokra az egyes szócikkeknél röviden kitérek. Az persze talány, hogy találunk-e még egyáltalán olyan dokumentumokat, írásokat-forrásokat, amelyek erre a néhány kérdőjeles bizonytalanságra megnyugtató választ fognak adni.

Az újjátelepülés időpontjának adatait, ha az a XVIII. századra vonatkozik, elsődlegesen Borovszky, Karácsonyi műveiből; ha a XIX. században történt, Borovszky, Fényes, Karácsonyi, Palugyay műveiből; ha a XX. században alakult a falu, az 1962-es Helységnevtárból vettem.

A nevek rendszerezése

I. A magyarok által adott nevek

1. A névadás indítéka közvetlenül a természeti táj (hegy, völgy, halom, sziget, növény- és állatvilág, vízfajták stb.) vagy az adott tájban található emberi létesítmény illetve mindezeknek a rájuk vonatkozó jellegzetessége.

a) A tájra utaló, képző nélküli közszó, a pusztá köznév az alapja a következő Békés megyei településeknek.

Csárdaszállás

1451: *Zenthianus*³, 1506: *Zenth Janos*⁴, 1855: *Szentjánosi csárda*, *Csárdatanyák*⁵. A falu neve ténylegesen a *Szentjánosi-csárdával* van kapcsolatban, amely már 1853-ban is létezett, s az 1900-as évek eleji térképek még jelzik. Eköré a *csárda* köré épültek a *szállások*, a *tanyák*. A csárda maga a középkorban fennállott *Szentjános* falu nevét őrizte, amely később elpusztult. Újólág 1952-ben alakult községgé Köröstarcsa és Mezőberény határából.

Geszt

1213/550: "...Kalad de villa *Gest*..."⁶, 1220/550: "...impetiit Opochum de villa *Guezt*..."⁷, 1401: *Gezth*⁸. Neve nagy valószínűséggel a régi magyar *gestz* 'gyü-

³ *Csánki* 1, 703

⁴ *GyO.* 42

⁵ *Palugyay*, 216

⁶ *VR.* 265 § 164

⁷ *VR.* 109 § 243

mölcs fás héja' köznévvvel tartozik össze. Szláv személynévből való származtatása kevésbé meggyőző⁹.

Már a XIII. század elején is megemlítik juhtenyésztését, mely célra az erdős, berkes határ kiválóan alkalmas volt. A XV. században a birtokos családok elszaporodásával kapcsolatos a külön névvel jelzett falurészek feltűnése. 1401: *Fekete Gezt*¹⁰, 1410: *Egyházas Gezt*¹¹, 1483: *Kyskezh*¹², 1485: *Naggezh*¹³ – vagyis *Feketegezt, Egyházasgezt, Kisgezt, Nagygezt*.

Kardoskút

1745: "...más Vásárhelyi Pásztor emberek úgymint: Veres István, Banga Miklós ... Erős Pál *Kardos* Istvánnak akkoris Gulyássa Szöllös felől ..."14. Eredetileg ennek a *Kardos* nevű gazdának a *gulyakútjáról* nevezték el azt a vásárhelyi határrészt, amely később az 1950-ben megalakult falu névadója lett. Mellette délkeletre helyezkedik el Szőlös-puszta.

Kertészsziget

1877: *Kertész-zug*¹⁵, 1895: *Kertészsziget*¹⁶. Már a múlt század második felében jelzik és említik a térképek s a helynévtárak *Kertész-szigetet* és *Kertész-zugot*, mint Füzesgyarmat határrészét. A név előtagja mind a foglalkozásra (*kertészkedés*) mind a *Kertész* családnévre utalhat. A Nagy-Sárrét mocsaras vidékének kiemelkedőbb területe, *szigete* volt eredetileg. 1952-ben faluvá alakult, külterületét Füzesgyarmat és Dévaványa határából szakították ki¹⁷.

Körösújfalu

Valóban *új falu* a Sebes-Körös mentén. 1955-ben alakították ki Komádi és Vésztő határrészeiből. Komáditól Iráz-puszta egy részét, míg Vésztőtől Kót-pusztát kapta¹⁸.

Méhkerék

1359: *Mehkerek*¹⁹, 1475: *Mehkerek*²⁰.

A falu nevének előtagja a *méh* 'mézet gyűjtő rovar', míg utótagja a *kerek* 'kör alakú erdő'-vel van kapcsolatban. A név arra utal, hogy a település eredendően olyan erdőben keletkezett irtásfalú volt, ahol a telkeknek kijelölt földet minden oldalról erdő vette körül, s lakosai méhészkedéssel foglalkoztak. A török idők legvégén

---

⁸ Csánki I., 608

⁹ Kiss I., 513

¹⁰ Jakó, 245

¹¹ Jakó, 245

¹² Jakó, 245

¹³ Csánki I. 609

¹⁴ *Klt. P.* 418/2/E/4

¹⁵ *Hnt*

¹⁶ *Hnt*

¹⁷ *Hnt*

¹⁸ *Hnt*

¹⁹ Jakó, 300

²⁰ Csánki I., 616

(vagy a Rákóczi-szabadságharc alatt?) elpusztult, de 1721-ben már újból lakott hely. Mai lakóinak nagy része román anyanyelvű.

Örménykút

1870: "Örménykut, kis Décsén, hajdan örmény haszonbérlok birták."²¹. A múlt században még Szarvas határrésze volt, amelyet *örmény* kereskedők béreltek. Nem volt ez egyedi eset a megyében, hiszen például Gyomán is béreltek örmények legelőt a gulyájuk számára a Csudaballai-pusztán. A falunév utótagja az ássott *gulyakúttal* kapcsolatos. 1952-ben alakult községgé.

Pusztaföldvár

1463: *Feldwar*²², 1476: *Fekethewfeldvár*²³, *Feketefeldwar*²⁴, 1561: *Waryas Feoldvar*²⁵, 1562: *Waryas-Feldvar*²⁶, *Waryasfeldwar*²⁷. Nevét arról a két (vaskori) *föld-sáncból* álló *vártól* kapta, amelynek félkörívei ma is megtalálhatók *Tatár-sánc* néven nem messze a községtől. A falu a török időkben elnéptelenedett, *pusztává* vált, s csak a XIX. század közepén, 1841-ben települt ujja. A forrásokban fellelhető *Fekete* és *Varjas* név családnév.

Szarvashalom

Anonymus (1200 k.) 896 u-ra: "...fl-m Cris in *Ceruino Monte* transnataverunt..."²⁸, 1284: "...in *Zorwossholm*..."²⁹, 1461: "...cometanei de possessione *Zarvas*..."³⁰, 1469: "...possessionis *Sarvashalom* vocatae in Comitatu de Békés..."³¹, 1472: "...eandem possessionem *Szarvas* nomine..."³². A települést annak idején *Szarvashalom*-nak nevezték. Olyan *halomról* kapta a nevét, amelyen eleink gyakran láthattak *szarvasokat*. A halom nagy valószínűséggel a mai evangélikus templom helyén vagy közelében állott valaha. Új-településekor, 1722-ben első lakosai zömében szlovák anyanyelvűek voltak, akik Nógrád megyéből költöztek ide³³.

Szeghalom

Anonymus (1200 k.) 896 u-ra: "...venerunt usque ad *Zeguholmu* et ibi volebant transire Crisium..."³⁴, 1067 k./1267: pr. *Scegholm*³⁵, 1221/550: "Comprovinciales

---

²¹ Haan I, 272

²² Bor. II, 195, Csánki I, 696

²³ Kar. II, 267

²⁴ Bor. II, 195

²⁵ Bor. II, 195

²⁶ Kar. II, 267

²⁷ Bor. II, 195

²⁸ Györffy I, 513

²⁹ Györffy I, 513

³⁰ BO. I, 69

³¹ BO. I, 84, 85

³² BO. I, 91

³³ Kar. II, 286-291

³⁴ Györffy I, 513

³⁵ Györffy I, 513

de Bekes versus *Sceguholm* ...³⁶, 1222/550: "...Beliamin, sacerdotis de villa *Zig-holm*..."³⁷, 1332-7: "Valentinus de villa *Zeghalom*"³⁸, 1511: "...Martonyfalva et *Zeghalom* vocatis..."³⁹. Anonymus szerint a honfoglaló magyarok itt akartak átkelni a Körösön. A település neve olyan *szeg*-re 'sarok, szeglet, zug'-ra utal, amely *halom*-szerűen emelkedett ki a Sebes-Körös kiöntései között. 1598-ban elpusztult, s többszöri próbálkozás után 1711-ben települt véglegesen ujja⁴⁰.

Vésztő

1350: "...hinc possessionem *Veyzetheu*..."⁴¹, 1364/95: "...in possessionibus *Veeztheu*, Magur, Losloutuisse..."⁴², 1492: "...in possessionibus Gerla, Mező Megyer, ac Magor, *Vésztő*, et Faas..."⁴³, 1519: "...suas possessionarias in Gerla, Chaba, Mezewmegyer, *Wezthew* ..." ⁴⁴. Vésztő a régi Nagy-Sárrét, Kis-Sárrét közötti terület egyik legjellegzetesebb települése. Neve a magyar *vejsze* 'víz fenekére érő, nádfalából álló halfogó eszköz' és a *tő* '/folyó/torkolat' főnév összetételéből származik. A falu olyan vízfolyásnak a torkolatánál épült, amelyben *vejszékkel* halásztak⁴⁵. Karácsonyi szerint a község első házát egy halfogó vésznek a tövénél építették⁴⁶.

b) A tájra, a tájban elfoglalt helyzetére, jellegzetes növényére, állatára, a település nagyságára, talajára utaló köznévből *-d*, *-gy*, *-ny*, képzővel alakult helységnevek.

Körösnagyharsány

1220/550: "Oldruh de villa *Harsan*, combustus est, sed fugit ad ecclesiam."⁴⁷, 1332-7: "...v. *Eghazashasa*; v. *Eghazan*; v. *Eghasazhan*, *Eghasasharsan*..."⁴⁸, 1374: *Harsan minor et maior*⁴⁹, 1552: *Kys Harsan*, *Nagyharsan*⁵⁰. Békés megye északkeleti csücskében található. Neve a *hárs* fanévnék *-ny* kicsinyítő képzős származéka. A XIV. században, mint templomos hely, *Egyházas*- előtaggal bírt. Ugyanezen időszakban (XVI. századig) mint ikerközségek állottak egymás mellett *Kisharsány* és *Nagyharsány*. Az évszázadok folyamán *Kisharsány* végleg elpusztult, s csak *Nagyharsány* települt ujja a törökök kiűzése után. Nevük előtagja a település nagyságára utalt. A mai *Körös*- előnevet a tőle nem messze folyó Sebes-*Köröstől* kapta.

³⁶ VR. 101 § 260

³⁷ VR. 247 § 282

³⁸ BO. I, 19

³⁹ BO. I, 122

⁴⁰ Kar. II, 296

⁴¹ BO. I, 22

⁴² BO. II, 12

⁴³ BO. I, 106

⁴⁴ BO. I, 136

⁴⁵ Kiss II, 759

⁴⁶ Kar. II, 338

⁴⁷ VR. 105 § 242

⁴⁸ Györffy I, 624

⁴⁹ Jakó, 255

⁵⁰ Jakó, 255

Sarkad

1138/329: v. *Surcudi*⁵¹, 1226/550: "Matheus de *Surcud* impetiit pueri sacerdotis..."⁵², 1487: *Sarkaad*⁵³. Neve a magyar *sarok* 'kiszöggelés' -d képzős származéka. Olyan helyet jelölhetett valamikor, amely valamely vízfolyásnak, mocsárnak a kiszöggelése volt. Azt tudjuk, hogy a falu annak idején valóban mocsarak, erdők között feküdt. *Bunyitay* viszont így írja: "*Sarkad* neve a legegyszerűbben onnan eredt, hogy Biharmegyének délnyugati szögletén, mintegy sarkán áll."⁵⁴.

c) A tájra vagy annak valamely jellegzetességére (növény, állat, földminőség, építmény stb.) utaló köznévből -s képző segítségével is gyakran alakult helységnév. Ez a képző főként a valamivel való ellátottságra utal.

Almás-kamarás

1403: *Kamaras*⁵⁵, 1418: *Kamaras*⁵⁶, 1418: "...Kevermes, *Kamaras* et Taglashalom in comitatu de Zarand..."⁵⁷, 1851: "*Kamarás*... A másik kertészség *Almás*nak hivatik..."⁵⁸. A falu nevének eredetére két magyarázat is lehetséges. Egyfelől a magyar *kamara* 'fontos tároló épület' főnév -s képzős származéka. Másfelől elfogadható az is, mely szerint a falu kezdettől fogva kincstári, *kamarai birtok* volt. Kiss Lajos a Földrajzi nevek etimológiai szótárának első kiadásában (1978) a *kamarai birtok*kal, míg a második kiadásban (1988) már a tároló épülettel hozza kapcsolatba a település nevét. Az *Almás*-előtag az almafával benőtt területre utal, megkülönböztetésül *Nagykamarástól*. Az újjátelepüléskor ugyanis, az 1840-es évek legelején, ez a két hasonlónevű település jött létre Kamarás-pusztán. *Almás-kamarás* Palugyay szerint 1844-ben telepítettet.⁵⁹

Csorvás

1458: "...possessiones Gerendas, *Csorvas*, Keth Sopron..."⁶⁰, 1532: "...primo Gregorius Thoth in *Chorwas*..."⁶¹, 1558: *Cyorvas*⁶². Neve egy régi magyar szavunk a *csorva* 'homok' -s képzős származéka. Karácsonyi is ezt írja róla: "Neve annyit jelent, mint *homokos*."⁶³. Az elnevezés tehát arra utal, hogy a falu annak idején homokos területen alakult ki. Az újjátelepülése 1856-ra tehető.

⁵¹ Györffy I, 659

⁵² VR. 344 § 289

⁵³ Csánki I, 621

⁵⁴ *Bunyitay* III, 470-471

⁵⁵ GyÖ. 6

⁵⁶ Csánki I, 734

⁵⁷ BO. I, 46

⁵⁸ Fényes II, 170

⁵⁹ i.m. 370

⁶⁰ BO.I, 78

⁶¹ BO.II, 135

⁶² Kar. II, 69

⁶³ Kar. II, 69

Dombiratos

1418: *Belsevyratos*⁶⁴, 1446: *Irathos*⁶⁵, 1454: "...possessionis Kerekegház ... Bathonya, *Irathos*..."⁶⁶, 1552: *Dombirathos*⁶⁷. Az *iratos* szónak a régi magyar nyelvben 'festett, díszített tarka, kicifrázott' jelentése volt, s ennél fogva vagy valamely diszes épületről vagy szép templomáról nevezhették el így a falut. Ez az épület állhatott *domb*-on is, s erre utal a név előtagja, de valószínűbb hogy *Domb*-egyház közelségére mutat. Legelső okleveles előfordulása még *Belsőiratos* alakban található, megkülönböztetésül az Arad megyei Nagyiratostól. Újjátelepülése 1841-ben valószínű, Ráth József kincstári bérlő által⁶⁸.

Gádoros

1456: *Gadoros*⁶⁹, 1512: *Gadorosthelek*⁷⁰. A falu Karácsonyi szerint valamely *pingegádoros* háztól vehette a nevét. A községnev tehát a *gádor* 'pitvar, tornác, ereszalja' főnév -s képzős származéka. Az 1826-os újjátelepüléskor még *Bánfalvának* nevezték el, s csak később nyerte vissza az ősi *Gádoros* nevet⁷¹.

Kondoros

1229/550: "... de villa *Cundurur*..."⁷², 1403: *Kondoroseghaza*⁷³, 1469: *Kondoros*⁷⁴. Haan szerint a *kondorsasról* nyerte a nevét, Karácsonyi szerint pedig *Kondor* nevű birtokosáról nevezték el, aki itt egyházat épített. Mindkét feltevés téves. A községnev alapszava legvalószínűbben csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, melynek jelentése XânDârn 'hód'. Tulajdonképpen jelentése tehát 'olyan víz, hely, ahol sok a hód'⁷⁵. Újjátelepülése, faluvá alakulása 1876-ban történt.

Magyarbánhegyes

1418: *Kethegyes*⁷⁶, 1510: *Banhegyesse*⁷⁷, 1553: *Banhegiese*⁷⁸, 1665: *Bánhegyes*⁷⁹. Ennek a községnek az alapszava a *hegy* 'magasabb földkiemelkedés' – az Alföldön *halom*, *domb* -s képzős származéka. Az 1400-as évek elején Maróthy János macsói *bán* telepítette. Mint látjuk, legelső névelőfordulása még *Kethegyes*, ami arra utal, hogy a falu jellemzője *két* magasabb kiemelkedés, halom volt. A török

⁶⁴ Csánki I, 733 és *Bor.* II, 147

⁶⁵ Csánki I, 772

⁶⁶ *BO.* II, 68

⁶⁷ *Bor.* II, 147

⁶⁸ *Palugyay*, 339

⁶⁹ *Kar.* II, 120

⁷⁰ *Kar.* II, 120

⁷¹ *Palugyay*, 227. és *Kar.* II, 25-26

⁷² *VR.* 346 § 290

⁷³ *Kar.* II, 195

⁷⁴ Csánki I, 652

⁷⁵ v.ö. Kiss I, 775

⁷⁶ Csánki I, 651

⁷⁷ *Bor.* II, 23

⁷⁸ *Bor.* II, 23

⁷⁹ *Bor.* II, 23

időszakban elpusztult, s az újjátelepítéskor, 1860-ban magyar ajkúak ülték meg újból. E lakosok az Arad megyei Forray-Nagyiratos községből jöttek ide⁸⁰.

Medgyesbodzás

1567: *Bozzás*⁸¹, 1796: *Bodzás*⁸², 1851: "*Bodzás*, pusztá, Arad vármegyében, a *medgyesi* pusztának nyugoti részével határos."⁸³, 1863: *Bodzás - Medgyes*⁸⁴. A település neve a *bodza* növényre vezethető vissza. *Bodzás* 'bodzával benőtt hely'. A *Medgyes*- előtag *Medgyes*-re: *Medgyes*-egyházára utal, mely közvetlenül mellette fekszik. Kincstári kertészközségként települt újjá a múlt század közepén.

Mezőhegyes

1421: *Mezewheges*⁸⁵, 1427: *Mezew Heges*⁸⁶. Nevét a határában lévő halmoktól vette, melyeket eleink, itt az Alföldön, gyakran neveztek 'hegy'- nek. Előnévvel, amely a *mezőségi* tájra utal, a környéken található többi hasonló nevű falutól különböztették meg (Bánhegyes, Csákohegyes, Kishegyes stb.). Az új község alapját a II. József császár által 1785-ben telepített ménésintézet adta.

Nagybánhegyes

1418: *Kethegyes*⁸⁷, 1510: *Banhegyesse*⁸⁸, 1665: *Bánhegyes*⁸⁹. Nevének magyarázata azonos *Magyarbánhegyesével*, amely mellette található. A két új falu ugyanis a középkori *Bánhegyes* pusztáján alakult meg. A *Nagy*- előtag a község nagyságára utal. Ez a kertészközség Palugyay szerint 1841-42-ben keletkezett. Miután zömében szlovák anyanyelvűek lakták, azért egy ideig *Tótbánhegyes*-nek is nevezték⁹⁰.

Nagykamarás

1403: *Kamaras*⁹¹, 1418: *Kamaras*⁹², 1851: "*Kamarás (Nagy)*-, kir. kincstári pusztá ... *Nagy-Kamarás* név alatt..."⁹³. Nevével kapcsolatban I. *Almáskamarás* község névmagyarázatát. A két, közvetlenül egymás melletti település közül ez volt a *nagyobbik* dohánykertész falu.

Szabadkígyós

1398/1446: "...diētis possessionibus *Kygyos* et *Wadad*..."⁹⁴, 1456: *Kegyos*⁹⁵, 1532: "...in possessione *Kyos* vocata...; ...Item possessionem meam in *Ky*-

---

⁸⁰ Bor. II, 23,26

⁸¹ Káldy-Nagy 197

⁸² Vályi I, 232

⁸³ Fényes I, 144

⁸⁴ Hnt.

⁸⁵ Bor. II, 386

⁸⁶ Csánki I, 697

⁸⁷ Csánki I, 651

⁸⁸ Bor. II, 23

⁸⁹ Bor. II, 23

⁹⁰ Bor. II, 23-26

⁹¹ GyO. 6

⁹² Csánki I, 734

⁹³ Fényes II, 170

⁹⁴ BO. II, 52

gyos..."⁹⁶. A község a nevét annak idején a sok kígyó-tól kaphatta. Megerősíti ezt a feltevéseinket, hogy határában *Kígyós*-halom és *Kígyós* rétje elnevezésekkel is találkozhatunk az oklevelekben. Az elpusztult falu határán először Újkígyós alakult meg. A keleti részt, ahol a grófi kastély is épült, kezdettől fogva *Ókígyósnak* nevezték, de hivatalosan nem volt falu⁹⁷. A kastély körüli majorságokból, épületekből 1950-től lett önálló község, s a II. világháború előtti földesúri rendszer alóli felszabadulás érzékeltetésére nevezték el *Szabadkígyósnak*⁹⁸.

Telekgerendás

A török időkben elpusztult *Gerendásegyház* területén napjainkban két falu is áll: *Gerendás* és *Telekgerendás*. Nevével kapcsolatban bővebb magyarázat a *Gerendásegyház* címszó alatt található. A mai község külterületének nagy részét az 1854-es és 1876-os térkép *Gerendási Telek* névvel jelöli⁹⁹. A *telek* szónak a magyar helynévadásban 'szántásra alkalmas, trágyázott föld' és 'faluhely, pusztai falu' jelentése is van. Telekgerendásra mindkét névadási indíték igaz. Megemlítenéd, hogy Fejérváry Ferenc 1816-os térképe¹⁰⁰ jelöl egy *Telek* nevű területet azon a helyen, ahol a falu mai belterülete áll. Községgé csak 1952-ben alakult.

Tótkomlós

1415: "...a parte possessionis *Komlos*..."¹⁰¹, 1454: "...suam possessionarium paternam in possessione *Komlós*..." (BO. I. 66), 1464: *Komlos* (Bor. II. 306), 1851: "*Komlós/Tót-/*, Békés vármegyében ..." (Fényes II, 244)¹⁰². A falu neve a *komló* növénynév -s képzős származéka. Olyan helyen keletkezett tehát, ahol sok komló termett. A *Tót-* előtag a községet újjátelepítő szlovák anyanyelvű lakosokra utal. Ők ugyan 1742-ben az északi megyékből először Békésszentandrásra költöztek, ahol mintegy négy évig éltek. Innen jöttek aztán át 1746-ban a mai Tótkomlóásra.

Újkígyós

A török időszakban elpusztult *Kígyós* falu nyugati részén 1815-ben alakult gróf Wenckheim József Antal támogatásával az új dohánykertész község. Nevével, annak eredetével már részletesen foglalkoztunk társközsége, *Szabadkígyós* tárgyalásánál.

- d) A tájra utaló köznévből -i képző segítségével, úgy tűnik, hogy nem képeztek eleink településnevet. Ez a megállapítás természetesen csak a jelenkori vizsgált névanyagra érvényes, hiszen jól tudjuk, hogy a jelenkori településnevek és az évszázadok alatt valamikor is fennállott falvak neveinek száma nagyon eltér egymástól.

⁹⁵ Kar. I, 183

⁹⁶ BO. II, 134, 135

⁹⁷ Kar. II, 187

⁹⁸ Kiss II, 509 és Hnt.

⁹⁹ OSzK Térképtára, 17.doboz/2

¹⁰⁰ Békéscsaba és pusztái - Ol., Klt. S.82., 116

¹⁰¹ BO. II, 31

¹⁰² Fényes II, 244

A mai Békés megyében az elmúlt, több mint 1000 év alatt mintegy 250 település, lakott hely nevét rögzítették az oklevelek. Ezek között hasonló képzésű falunévvel is találkozunk például *Nemeskereki* esetében, amely település valamely *kerek*, kör alakú erdőről kaphatta annak idején a nevét.

2. A helységnevek második nagy csoportját a lakosság foglalkozására, társadalmi helyzetére utaló nevek alkotják. Békés megyében a jelenlegi településnevek közül *Gyulavárit* sorolhatjuk ide. Gondolhatnánk ugyan *Mezőkovács*sházára is, de itt sokkal valószínűbb a személynévi eredet.

Gyulavári

1230: *Vary*¹⁰³, 1231: *Vary*¹⁰⁴, 1438: "...possessio sua *Varii* vocate in Comutatu de Zarand...; ...et dicta possessio *Vary*..."¹⁰⁵, 1851: "*Vári* vagy Gyula-*Vári*, Békés vmegyében, magyar falu..."¹⁰⁶. Nevét onnan vette, hogy eredetileg a *zarándi váré*, annak birtoka volt, lakói pedig várjobbágyok. A *Vári* helynév a vár 'erősség' főnév birtoklást kifejező *-i* képzős származéka. A XVIII. században, hogy a Bereg megyei *Váritól* megkülönböztessék, Gyula közelsége miatt *Gyula-Várinak* nevezték el. Újjátelepülése 1716-ra tehető, amikor is hét Érsemjénből ide telepedett magyar család szállotta meg.

3. Megyénkben is alakultak törzsnevekből, népnivekből helységnevek. Ez utóbbiak azonban újabbkori elnevezések (*Magyarbánhegyes*, *Magyardombegyház*, *Örménykút*, *Tótkomlós*), egyedül csak *Kunágota* középkori eredetű. Tekintettel azonban arra, hogy ezek a nevek más helynévi kategóriákba is beletartoznak, ezért részletesebben ott foglalkozom velük. Itt most csak a törzsnévi alaptagú településneveket vesszük számba.

Bélmegyer

1346: "Protestatorie pro Nicolao filio Johannis de *Meger*"¹⁰⁷, 1369: "...filii Bech de *Bélmegyer*..."¹⁰⁸, 1373: "...ad faciem praedictae possessionis *Bélmegyer*..."¹⁰⁹, 1468: "...*Bélmegyer* in cottu de Békés..."¹¹⁰. A falu neve a *Megyer* törzsbeli honfoglalókra utal, akiknek egy része itt telepedett le. A *Bél-* előtagnak 'belül lévő, belső' megkülönböztető jelentése van. Ahogy Karácsonyi írja: "...*Bél* előnevet adtak neki, mert erdők között, mintegy azok belében állott."¹¹¹. A XVII-XVIII.

¹⁰³ *Csánki* I, 748

¹⁰⁴ Kar. II, 161

¹⁰⁵ BO. II, 43,44

¹⁰⁶ Fényes IV,271

¹⁰⁷ BO. II, 10

¹⁰⁸ BO. I, 23

¹⁰⁹ BO. I, 29

¹¹⁰ BO. I, 77

¹¹¹ i.m. 42

század fordulóján ez a falu is elpusztult. Nem véglegesen, mert 1946-ban új falu támadt a régi helyén.

Füzesgyarmat

1219/550: "...wui discutiens eos per pristaldum suum Chequeum de villa Gormot..."¹¹², 1321: *Gyarmath*¹¹³, 1332-7: Joannes de villa *Garmath*¹¹⁴, 1851: "*Füzes-Gyarmat*, magyar mváros..."¹¹⁵. A falu a magyar *Gyarmat* törzsbeliak települése volt. A török időszakban s utána is többször elnéptelenedett, mígnem 1711-ben újjátelepült. Nevének *Füzes-* előtagja a Berettyó és a Körösök közti füzes, fűzfás berkekkel hozható összefüggésbe.

Mezőberény

1347: "... duas v - s *Beren* vocatas is C - u de Bekes..."¹¹⁶, 1418: "... ad possessiones eorundem videlicet Bekes, Dether, *Beren*, Gywr ..." ¹¹⁷ 1496: "... possessionem *Beren* vocatam ..." ¹¹⁸, 1851: "*Mező-Berény*, magyar - német - tót falu..."¹¹⁹. *Kiss Lajos* ezt írja a név utótagjáról: "Az országszerte és nagy számban előforduló *Berény* helynév kabar törzsnévből keletkezhetett. Etimológiailag török eredetű lehet, s összetartozhat az óorosz *berenъdѣi* /többes szám/ alapján rekonstruálható török R. *berendi* /tkp. 'aki megadta magát'/ népnévvel."¹²⁰. Szláv eredetet már Karácsonyi is feltételezett, aki szerint *Berény* neve az ó-szláv "*brnije*" szótól származik, ami sarat jelent. A mai város *Mező-* előtagja a környék *mezőségi* jellegére utal. Véglegesen 1723-ban települt újjá¹²¹. *Mezőberényben*, őseiket tekintve magyar, német, szlovák ajkú lakosok élnek együtt.

Mezőmegyer

1383: "Possessionem autem *Megyer* taliter divissent..."¹²², 1468: "...eiusdem possessionis *Mező - Megyer*..."¹²³, 1519: "...suas possessionarias in Gerla, Chaba, *Mezewmegyer*..."¹²⁴, 1701: *Rátz - Megyer*¹²⁵. A falut szintén a *Megyer* törzsbeliak alapították. Nevének előtagja a *mezőségi* tájra utal, s egyben megkülönbözteti *Bélmegyertől*. A XVII. század legvégén, Gyulavár felszabadításáig, 1694-ig *rácok* lakták, innen a *Rácmegyer* elnevezés. *Mezőmegyer* 1927-ben alakult újból faluvá. Addig egy részét a doboziak bírták *Dobozmegyer* néven. Ma már *Békéscsaba* városrésze.

¹¹² VR. 112 § 240

¹¹³ Kar. II, 115

¹¹⁴ BO. I, 19

¹¹⁵ Fényes II, 64

¹¹⁶ Györffy I, 504

¹¹⁷ BO. I, 45

¹¹⁸ BO. I, 109

¹¹⁹ Fényes, I, 121

¹²⁰ Kiss II. 778

¹²¹ Kar. II, 222

¹²² BO. I, 32

¹²³ BO. I, 77

¹²⁴ BO. I, 136

¹²⁵ Kar. II, 226

4. Békés megyében is legtöbb településnév személynévi eredetű, hiszen a helységnevek keletkezésénél döntő volt az a tény, hogy kié a falu, ki a legelső birtokosa. Nagyon sok esetben a puszta személynév vált helységnévvé, ami a névadási módunkat, szokásunkat más népekkel összehasonlítva, tipikusan magyar jelenségnek tekinthető.

a) A névadás eszköze a puszta személynév.

Battonya

1230: "...v. *Anha Zehund*, in C - u Orod..."¹²⁶, 1232: "...t - e *Anascehund* ..."127, 1276/641: "...Marg. f - a qnd Drisii de *Betama*..."¹²⁸, 1340: "...q - um *convincinatarum Bothzortudya et Bothanyaeghaza*, in C - u Chanad...; ...p. *Both Anya*..."¹²⁹, 1446: *Bathonya*¹³⁰, 1454: "...Bakhtornya, *Bathonya*, *Irathos*..."¹³¹. Neve Borovszky szerint is hihetőleg ősi személynévi eredetű. A kora Árpád-korban egy *Anya* nevű nagyhatárú település állhatott itt. Ennek egy része később *Bot /Both/* nevű birtokosáról a *Bothanya* nevet kapta. Ez a birtokos építhette a templomot is. Mind a *Bot* puszta személynév, mind az *anya* köznévi helynévi alkalmazása más forrásokból is ismert a magyar névadásban. Kiss Lajos szerint a település nevének a magyar nyelvjárási *batona* 'gödény' madárnévből és a szláv eredetű személynévből *Batona*, *Batinja* való eredeztetése nem fogadható el¹³². Battonya is a XVIII. század elején települt újjá. Úrbéri községgé 1773-ban lett, várossá pedig 1839-ben¹³³. A városban magyar, délszláv /szerb/, román ajkú lakosok élnek együtt.

Békés

1046: "...Vatha de castro *Belus* (- *Bekus*)..."¹³⁴, 1203: "...quam circa Zarand et de *Bekes*..."¹³⁵, 1213: "Bosur, archipraeco *Bekesiensis* de villa Yca, ...iudice Damiano curiali comite de *Bekes*..."¹³⁶, 1295/423: "...Iobagionibus castri nostri *Bekes*..."¹³⁷, 1329: "...quam in villa *Békés*..."¹³⁸. A mai város nevének eredete Árpád-kori puszta személynévre vezethető vissza, amely a *béke* köznévi -s képzős származéka. *Békés* Géza fejedelem vagy István király ispánja lehetett, akiről a várat majd a települést elnevezték. E körül a vár körül alakult aztán ki Békés vármegye.

¹²⁶ Györffy I, 186

¹²⁷ Györffy I, 186

¹²⁸ Györffy I, 848

¹²⁹ Györffy I, 848

¹³⁰ Bor. II, 37

¹³¹ BO. II, 68

¹³² Kiss I, 178

¹³³ Palugyay, 319

¹³⁴ Györffy I, 503

¹³⁵ Györffy I, 503

¹³⁶ VR. 258. § 167

¹³⁷ BO. I, 11

¹³⁸ BO. I, 18

Békéscsaba

1331-7: "Paulus sacerdos de villa *Chaba*"¹³⁹, 1334-40: "Paulus sacerdos de villa *Thaba*"¹⁴⁰, 1383: "Praeterea possessionem *Chaba* vocatam..."¹⁴¹, 1556: "...egregius Emericus Abramffy clam de castello suo *Chyaba* vocata..."¹⁴². Eddigi forrásaink szerint *Csaba* neve legelőször a pápai tizedjegyzékben fordul elő. Személynévként először 1138/1329-ben *Saba*, 1211-ben *Thaba*-ként bukkan fel okleveleinkben¹⁴³. A település neve pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. *Békéscsabaként* csak a múlt század utolsó harmadában kezdték emlegetni, utalva a megyére. Újjátelepülése 1716-18 között történt. A néhány megmaradt magyar család mellett zömében felvidéki szlovák anyanyelvű jobbágyok, lakosok telepedtek itt le.

Békéssámson

1446: *Samson*¹⁴⁴, 1455: *Samsony*¹⁴⁵, 1464: *Samson*¹⁴⁶. A település alapítójának vagy első lakójának a nevét viseli, 1566-ig Csanád megyéhez, 1715-től 1877-ig Csongrád megyéhez tartozott. Ekkor került Békés megyéhez. Nagy valószínűséggel már 1552-ben elpusztult, s csak a XVIII. század közepe táján alakult újjá dohánykertész községként.

Biharugra

Egy XIV. századi krónika 1093-ra utalva már említi *Biharugra* nevét *Vgra* névalakban.¹⁴⁷ 1214/550: "...cum praenominato pristaldo in *monasterio Vgra*...; ...*Nicolaum filium Wgra*..."¹⁴⁸, 1235/550: "... pro ecclesia de *Vgra*..."¹⁴⁹, 1325: "...p. *Wgramonustra* in C - u Byhor..."¹⁵⁰, 1332-7: *Ugra*¹⁵¹, 1426: *Kyswgra*, *Nagwgra*¹⁵², 1429: *Egihazaswgra*¹⁵³, 1552: *Zenth Janoswghra*, *Keozephwghra*¹⁵⁴. Nevét Györffy szerint arról az *Ugra* főúrról nyerhette, aki 1093 körül I. László kíséretében szerepelt. Monostorral rendelkező falu volt /*Monostorosugra*, *Ugramonostora*/. A birtokosoktól függően később több néven is szerepel az okleveleinkben. Annak idején *Bihar* megye része volt, s onnan került aztán át Békés megyéhez.

¹³⁹ Györffy I, 504

¹⁴⁰ BO. I, 20

¹⁴¹ BO. I, 32

¹⁴² BO. I, 162

¹⁴³ vö. Fehértói 295, 337

¹⁴⁴ Bor. II, 525

¹⁴⁵ Bor. II, 525

¹⁴⁶ Kar. II, 275

¹⁴⁷ Györffy I, 679

¹⁴⁸ VR. 323 § 188

¹⁴⁹ VR. 142 § 307

¹⁵⁰ Györffy I, 679

¹⁵¹ Csánki I, 627

¹⁵² Jakó, 372

¹⁵³ Jakó, 372

¹⁵⁴ Jakó, 372

Bucsa

1321/1381: p. *Bwcha*¹⁵⁵, 1381: *Bwcha*¹⁵⁶, 1412: "...ad possessionem suam *Bucsa* vocatam..."¹⁵⁷, 1412: *Bucha*, *Bwcha*¹⁵⁸, 1476: "...possessio *Bucsa* nobilium de Nadany..."¹⁵⁹. A falunév Árpád-kori puszta személynévből keletkezett magyar névadással. A személynév maga valószínűleg szláv eredetű. A török időszakban elpusztult, s csak 1941-ben alakult újjá faluként. Addig Füzesgyarmat határrésze volt.

Csabacsűd

1456: *Chabachyde*¹⁶⁰, 1479: "...Possessio illustris domine genitricis dui regis *Chabachyde*..."¹⁶¹, 1497: *Chabachyud*¹⁶², 1560: *Chyabachyud*¹⁶³. A falunév előtagja a *Csaba* személynévvvel kapcsolatos, míg az utótag a *csűd* 'emlősállat lábán/ a boka és a pata illetve csülök közötti rész' szóval kapcsolatos. Kiss Lajos szerint ez utóbbi is már személynévi jelentésben, 1237-40 között már találkozunk okleveleinkben olyan személynévvvel: *Chud*, *Chyd*, amely a *csűd* köznévből származik¹⁶⁴. Karácsonyi szerint a *csűd* köznévnnek egyes nyelvjárásban 'cégér, csalétek' jelentése is van, s e szerint a faluhelyet egy *Csaba* nevű vadász /rendszeresen/ itt kitett csalétkéről, csapdájáról nevezhették el.¹⁶⁵ 1596-ban elpusztult, s csak 1924-ben települt újjá. Addig Békésszentandrás pusztája volt.

Dévaványa

1332-7: "*Dionysius de villa Jana; Andreas sacerdos de villa Vana*"¹⁶⁶, 1470: "...*Thoma Reczky officiale de Wanya*..."¹⁶⁷, 1476: "undique et signanter a parte possessionis *Vanya*..."¹⁶⁸. A község neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű¹⁶⁹. A *Déva*-előtag, mely szintén személynévre vezethető vissza, később kapcsolódott a falu alapnevéhez.

Doboz

1075/1124/1217: "...super fl - m, qui nuncupatur *Crys*, in v. que vocatur *Duboz*..."¹⁷⁰, 1138/329: v. *Doboz*¹⁷¹, 1308: *Doboz*¹⁷². Neve puszta személynévből

¹⁵⁵ Györffy I, 504

¹⁵⁶ Kar, II, 47

¹⁵⁷ BO. I, 38

¹⁵⁸ Csánki I, 649

¹⁵⁹ BO. I, 93

¹⁶⁰ Kar, II, 57

¹⁶¹ Csánki I, 649

¹⁶² Kar, II, 57

¹⁶³ Kar, II, 57

¹⁶⁴ vö, Fehértói, 90

¹⁶⁵ Kar, II, 57.

¹⁶⁶ BO. I, 19,20

¹⁶⁷ BO. II, 85

¹⁶⁸ BO. I, 93

¹⁶⁹ Kiss I, 369

¹⁷⁰ Györffy I, 505

¹⁷¹ Györffy I, 505

keletkezett. Eredetileg a királyi kondások faluja volt. A XV-XVI. században két falu is állt egymás mellett, *Alsó-Doboz* /a mai település/ és *Felső-Doboz* /amely elpusztult/, illetőleg beleolvadt a másik faluba. Karácsonyi szerint a *doboz* szó a régi magyar nyelvben apró, sárga szilvát jelentett¹⁷³, s a falu innen vette volna a nevét.

Ecsegfalva

1222: "...impetiere quosdam de villa *Echek*..."¹⁷⁴, 1326: "...concludendo duas piscinas, Saghtou et *Ecsegh*..."¹⁷⁵, 1475: *Echeg*¹⁷⁶, 1476: "...possessionum *Ecsegh* in cottu Hevesiensi..."¹⁷⁷. Pusztá személynévből keletkezett. Az alapjául szolgáló személynév tövében az *ecs* : *öcs* 'fiatalabb fivér' köznévv rejlik. A mai falu csak 1950-ben alakult *Ecsegh-pusztá: Pusztá-Ecseghből*. Az eredeti neve a *-falva* utótaggal bővült ekkor.

Elek

1232: *Elec*¹⁷⁸, 1404: *Eleki* Péter¹⁷⁹, 1495: "...Sebastianus Sewke, Barnabas Fekete in *Elek* possessionibus..."¹⁸⁰, 1553: *Elek*¹⁸¹. Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Márki Sándor ezt írja róla: "*Elek*, talán *Velekről* nevezve, mai helyén. 1232. *Elec* határos volt a később Gyula városába olvadt Krakóval."¹⁸². Újjátelepülése 1724-ben történt, amikor is Bajorországból érkeztek ide német telepesek Harruckern báró hívására. A község napjainkban is kétnyelvű.

Gerla

1259/466: "...t. Kyrys abb - is de *Gwrla*..."¹⁸³, 1295/423: "...supereundo versus villam *Gerla*..."¹⁸⁴, 1350: "...Magister Abraham, filius Dionisii de *Ol Gerla*..."¹⁸⁵, 1492: "...in possessionibus *Gerla*, Mező Megyer, ac Magor..."¹⁸⁶. Ennek a falunak is a neve pusztá személynévből keletkezett. Az alapjául szolgáló személynév maga, *Gerlach*, német eredetű¹⁸⁷. Karácsonyi még úgy vélte, hogy *Gerla* neve a szláv *grlo* 'folyamtorok, folyamagy' szóból származik. Valaha az Itce - fok itt ömlött bele a Fe-

¹⁷² Csánki i. m. 650

¹⁷³ Kar. II, 82/111

¹⁷⁴ VR. 206, § 280

¹⁷⁵ BO. I, 17

¹⁷⁶ Csánki I, 61

¹⁷⁷ BO. I, 93

¹⁷⁸ Márki II, 228

¹⁷⁹ Márki II, 228

¹⁸⁰ BO. II, 113

¹⁸¹ GyO. 217

¹⁸² i.m. II, 228

¹⁸³ Györffy I, 507

¹⁸⁴ BO. I, 12

¹⁸⁵ BO. I, 21

¹⁸⁶ BO. I, 106

¹⁸⁷ Kiss I, 512

hér-Körösbe¹⁸⁸. Bunyitai szerint eredeti neve *Gerlamonostora* volt, s alapítójáról, birtokosáról nevezték el¹⁸⁹. Újólaj önálló községgé 1958-ban alakult.

Gyoma

1332-7: "Paulus sacerdos de villa *Gama*"¹⁹⁰, 1338: "...f - i Bethlen de *Gyuma*..."¹⁹¹, 1413: "...quod ipse de possessionibus Iktar Ewsy et *Gyoma*..."¹⁹², 1473: "...*Gyomya* ac prediis Miklóslak, Wzed..."¹⁹³. A falu neve puszta személynévből, a birtokos vagy legelső lakosa nevéből, keletkezett magyar névadással. Mint személynév már 1215-ben felbukkan a Váradi Regestrumban. Az elpusztult falu új-játelepülése 1717-19 között kezdődött. Napjainkban Endrőddel együtt alkotja *Gyomaendrőd* városát.

Hunya

A falut eredetileg *Hunya* József, módos nagygazda alapította, s róla is nevezték el kezdetől fogva. 1896-97-ben templomépítésre, iskola, temető céljára valamint lakásépítésre telkeket engedett át a saját birtokából. A település 1941-ben temploma védőszentjéről időlegesen az *Endrődszentlászló* nevet kapta, de 1947-ben újból visszaállították a *Hunya* nevet.

Kamut

1295/423: "...particulam t - e *Kamawlt*h vocatam..."¹⁹⁴, 1393: *Kamuth*¹⁹⁵, 1419: "...aut Thomas seu Johannes de *Kamuth*..."¹⁹⁶, 1515: "...in possessione *Kyskamuth* vocata..."¹⁹⁷, 1517: *Nagkamut*¹⁹⁸. Kiss Lajos szerint a falunév talán török eredetű személynévből keletkezett magyar névadással. Téves tehát Karácsonyi véleménye, aki szerint a település neve ószláv nyelven annyit tesz, mint *köves*, vagyis *Kamut* az elhányt kőszerszámokról kapta volna a nevét.¹⁹⁹ Tudnunk kell, hogy az évszázadok folyamán két *Kamut* is volt. *Kiskamut* és *Nagykamut*. E kettőnek a területén alakult újjá a mai *Kamut* 1950-ben.

Kardos

1864: *Kardos* ...dülő²⁰⁰, 1973: *Kardos*²⁰¹. Az új község 1969-ben alakult Örménykút területéből. Legelső ismert előfordulásakor dülönévként szerepel. A falu neve valójába a *Kardos* családnévre vezethető vissza.

¹⁸⁸ Kar. II, 123

¹⁸⁹ Bunyitay III, 486

¹⁹⁰ BO. I, 20

¹⁹¹ *Györffy* I, 507

¹⁹² BO. II, 23

¹⁹³ BO. II, 89

¹⁹⁴ *Györffy* I, 508

¹⁹⁵ Kar. II, 233

¹⁹⁶ BO. II, 32

¹⁹⁷ BO. I, 128

¹⁹⁸ Kar. II, 233

¹⁹⁹ vö. Kiss I, 678 és Kar. II, 233

²⁰⁰ Pesty, 95

²⁰¹ Hnt

Kaszaper

Rogerus 1241-re: "De destructione nove ville...nova villa...nomen cuius *Perg* fuerat..."²⁰², 1454: *Perek*²⁰³, 1463: *Kazapereg*²⁰⁴, 1473: Op. *Kazapereke*²⁰⁵, 1539: *Kasza Per*²⁰⁶. A falunév utótagja *Perek* : *Pereg*, magyar nyelvi puszta személynév. Kevésbé valószínű a német vagy szláv eredet. A település nevének későbbi előtagja a birtokos *Kasza*-családra utal. A mai *Kaszaper* névalak elvonás eredménye a teljesebb *Kaszaperek*-ből²⁰⁷. A jelenlegi község hivatalosan 1940-ben alakult meg.

Kétsoprony

1454: "...Iratos, Dombeghaz, *Kethsopron*..."²⁰⁸, 1458: "...possessiones Gerdas, Csorvas, *Keth Sopron*..."²⁰⁹ 1519: "...Apathy, *Keth Sopron*, Erdenghews alio nomine Chakohegyesse..."²¹⁰. Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. A *Két*- előtag arra utal, hogy annak idején két, közvetlenül egymás mellett lévő falu is bírta ugyanazt a nevet. Az egyesülésük után kapta a *Kétsoprony* legy időben: *Mezőkétsoprony*/ nevet. Faluvá újjólag 1952-ben alakult²¹¹.

Kevermes

1418: "...*Kevermes*, Kamaras et Teglshalom in comitatu de Zarand..."²¹², 1418: *Kemermes*²¹³. 1510: *Kebermes*²¹⁴, 1564: *Kewermes*²¹⁵. A falu neve Borovszky és Kiss Lajos szerint is *kun* személynévre vezethető vissza. Kunok laktak ezen a területén, de hogy kunok vagy magyarok nevezték-e el a települést, ma már pontosan nem tudható. Újjátelepülésére a XIX. század legelején, 1815-től került sor kertészközséggé.

Körösladány

1222/550: "...Beniamin, vicearchidiacono de villa *Nadan*..."²¹⁶, 1332-7: "...Nicolaus de villa *Nadan*...; ...Gregorius sacerdos de villa *Nadan*..."²¹⁷, 1478/79: Castellum *Nadan*²¹⁸, 1564: *Körös-Nadan*²¹⁹, 1580: *Keres-Ladan*²²⁰. Nevének eredete nem teljesen egyértelmű. Kiss Lajos szerint a falunév puszta személynévből kelet-

²⁰² Györffy I, 867

²⁰³ Csánki I, 692

²⁰⁴ Bor. II, 258

²⁰⁵ Csánki I, 692

²⁰⁶ Bor. II, 258

²⁰⁷ vö. Kiss I, 696, Csánki és Borovszky munkái

²⁰⁸ BO. II, 68

²⁰⁹ BO I,

²¹⁰ BO. I, 136

²¹¹ Kar. II, 224 és Hnt

²¹² BO. I, 46

²¹³ Csánki I, 736, Bor. II, 277

²¹⁴ Bor. II, 277

²¹⁵ Bor. II, 277

²¹⁶ VR. 247 § 282

²¹⁷ BO. I, 19, 20

²¹⁸ Csánki I, 647

²¹⁹ Kar. II, 199

²²⁰ Kar. II, 199

kezett magyar névadással²²¹. Karácsonyi a település nevét az ószláv nyelvből eredeteti, mely szerint a *nadány* szó 'nádálás, gát' értelmű. A szláv eredetet egyébként Kiss Lajos is felveti a FENESz első, 1978-as kiadásában. A *Körös*- előtag a Sebes-Körös melletti fekvésre utal, megkülönböztető szerepű. "Végleg csak 1712-ben ülték meg a falut a mai lakosok ősei" – írja Karácsonyi a török időszak utáni újjátelepülésről.

Köröstarcsa

1221/550: "...nomine Paulum de villa *Therecha*, filio Calanda..."²²², 1383: "Praeterea possessionem eorum *Tarcsa* vocatam..."²²³, 1447: "...ut praedicatur in eadem *Tarcha*..."²²⁴, 1532: "...qui in praescriptis possessione *Tarcsa*..."²²⁵. Pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév a magyar *tar* 'tarka' melléknévből származik *-sa*, *-csa* kicsinyítő képzővel. Nevének előtagja a Kettős-Körös melletti fekvésre utal. A régi falu helyét a mostani tarcsai lakosok elei 1720-ban ülték meg újra²²⁶.

Kötegyán

1229/550: "Dionysius, Ysou et Puk, patroni ecclesiae sancti Andreae de *Zobodian*..."²²⁷, 1332-7: Paul sac. de v. *Gan*²²⁸, 1407: Nicolaus dictus *Kethe* de *Gyan*²²⁹. A *Gyán* helységnév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Alapja a *János* keresztnév vallon */Jean/* alakja. A falut ugyanis ófrancia */vallon/* telepesek alapították annak idején. A *Köte*- előtag a falu egykori birtokosára utal²³⁰. A település nevének legelső előfordulása egyébként *Szabadgyán* alakú. A törökök elpusztították, s csak az 1720-as évek után kezdett újból benépesedni.

Mezőgyán

1213/550: " Quidol de villa *Gyan* impetiit Tumpam convillanum suum..."²³¹, 1395: *Mezewgyan*²³², 1450: *Mezewgyan*²³³, 1470: "...sive Petrus Pysky de *Mezewgyan*..."²³⁴. Neve a *János* keresztnév vallon alakjából ered, alapítói, mint *Kötegyánnak*, flandriai vallon telepesek voltak. A *Mező*- előtag a mezőségi környékre utal. Újjátelepülése *Kötegyánnal* azonos időre, a XVIII. század közepére tehető.

²²¹ Kiss I, 797

²²² VR. 361 § 269

²²³ B O. I, 32

²²⁴ BO. I, 63

²²⁵ BO. I, 154

²²⁶ Kar. II, 209

²²⁷ VR. 350 § 292

²²⁸ *Györffy* I, 620

²²⁹ Jakó, 251

²³⁰ Kiss I, 799

²³¹ VR. 272 § 169

²³² Jakó, 250

²³³ *Csánki* I, 609

²³⁴ BO. I, 87

Murony

1295/423: "...ad faciem praedicta possessionis *Murul*... ad ipsam villam *Murul*..."²³⁵, 1383: "Item possessionem eorum *Murol* vocatam..."²³⁶, 1424: "...in possessione *Mwrwl* vocata in Comitatu de Bekes..."²³⁷. Elnevezése talán szláv eredetű személynévből keletkezett magyar névadással. Újólág faluvá 1950-ben alakult. Előtte egy rövid ideig, mint Békés községből kiszakadt területnek, *Békés-földvár* volt a neve²³⁸.

Nagykopáncs

1219/550: "...Abraham de villa *Cupanchi*..."²³⁹, 1450: *Kopancz*²⁴⁰, 1555: *Mezew Kopanch*²⁴¹, 1629: *Mezeőkopanch*²⁴². A település neve feltehetőleg pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással. A személynév alapja lehet a nyelvjárási *kopács*: *kopáncs* 'gesztenye, dió zöld burka' és az ugyancsak nyelvjárási *kopáncs*: *kopács* 'harkály' név, másfelől elképzelhető egy szerbhorvát *Kopač* személynév is²⁴³. E községet később *Mezőkopáncs*nak nevezték, megkülönböztetésül a tőle nem messze fekvő *Rétkopáncstól*. *Nagykopáncsot* 1921-ben alapították újólág faluvá Kiskopáncs-pusztából és Nagykopáncs-pusztából.

Okány

1220/550: "Mourich de villa *Vcam* combustus est."²⁴⁴, 1249: *Wkan*²⁴⁵, 1332-7: "Blas. sac.de v. *Oka*, *Okan*..."²⁴⁶, 1458: *Okan*²⁴⁷. Szláv személynév rejlik benne, amely a magyarban is használatossá válhatott, s ebből lett később a településnév. Nem kizárt azonban, hogy a helynév szláv névadás eredménye²⁴⁸. Egyike azon községeinknek, amely nem néptelenedett el teljesen a török időkben sem.

Tarhos

1864: Kis és Nagy *Tarhos*²⁴⁹, 1870: *Tarhos*²⁵⁰. Középkori adatunk faluként nincs róla, a fentebbi elnevezések a területre, mint Békés határrészére vonatkoznak. A *Tarhos* családnév azonban ismert volt Békésen már a XVI-XVII. században is²⁵¹. A mai falu, amelynek keletkezését 1954-től számítjuk, ennek a családnak a nevét őrzi.

²³⁵ B O. I, 11, 12

²³⁶ BO. I, 32

²³⁷ BO. II, 39

²³⁸ Hnt

²³⁹ VR. 45 § 232

²⁴⁰ *Csánki* I, 699

²⁴¹ *Bor*. II, 392

²⁴² *Bor*. II, 392

²⁴³ Kiss II, 195

²⁴⁴ VR. 105 § 242

²⁴⁵ Jakó, 308

²⁴⁶ *Györffy* I, 647

²⁴⁷ *Csánki* I, 618

²⁴⁸ Kiss I, 271

²⁴⁹ Pesty, 26

²⁵⁰ Haan I, 122

²⁵¹ Kar. II, 33

Újszalonta

1332-7: "Nyc. sac. de v. *Zalancha, Zalanta*; Thom, sac. de v. *Zalanta*"²⁵², 1462: *Zalontha*²⁵³. A község neve puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű. A későbbiek folytán a neve *Nagyszalontára* változott. Az I. világháború után a Magyarországon maradt határrészein 1924-ben *Nagyszalonta* néven új település alakult, amelynek nevét 1940-ben *Újszalontára* változtatták²⁵⁴.

Zsadány

1249: "...t. v - e *Zwdan*, in C- u Byhor."²⁵⁵, 1332-7: "Marc. sac. de v. *Sadan, Zarand, Gadan, Sadan*..."²⁵⁶, 1458: *Sadan*²⁵⁷, 1552: *Zadan*²⁵⁸. Puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév szláv eredetű. A török korban elpusztult falu 1711-ben alakult újjá.

b) A helységnévadás nyelvi eszköze a személynév és a hozzá járuló *-d* képző.

Endrőd

1425: *Endred*²⁵⁹, 1448.: *Endreed*²⁶⁰, 1461: "...Paulus Kamuthi de *Endreud*..."²⁶¹, 1470: "...Mathia Khwre de *Endred* et Valentino Harangh de eadem *Endred*..."²⁶², 1630: "...in possessione *Enderéd* vocatam..."²⁶³. A község neve a magyar *Endre* személynév *-d* képzős származéka. *Endre* nevű tulajdonosáról vagy lakosáról nevezték el. Újjátelepülése 1731-re tehető, amikor is az azelőtt *Nemeskereki*ben lakó katolikus magyarok és szlovákok /tótok/ ide költöztek át²⁶⁴. *Nemeskereki* faluja annak idején Köröstarcsa, Bélmegyer, Mezőberény között állt, a Kettős-Körös jobb partján.

c) Néhány településnevünk úgy keletkezett, hogy a személynévhez, amely legtöbbször a birtokossal volt azonos a *-falva*, *-háza*, *-laka*, *-monostor* stb. utótag járult.

Gyulamonostora

1313: "*Julamonostora* circa album fluvium Crys."²⁶⁵, 1319: *Julamonastra, Julamonustura*²⁶⁶, 1332-7: "Joannes sacerdos de villa *Gula*"²⁶⁷, 1438: "...oppidum

²⁵² Györffy I, 665

²⁵³ Csánki I, 622

²⁵⁴ Hnt

²⁵⁵ Györffy I, 691

²⁵⁶ Györffy I, 691

²⁵⁷ Csánki I, 628

²⁵⁸ Jakó, 389

²⁵⁹ Kar. II, 94

²⁶⁰ Kar. II, 94

²⁶¹ BO. I, 70

²⁶² BO. II, 85

²⁶³ BO. I, 235

²⁶⁴ Kar. II, 97

²⁶⁵ Csánki I, 647

suum Gywla...²⁶⁸, 1469: "...provisorem curie castri Gywla..."²⁶⁹. Eredetileg egy, az Árpád-korban élt Gyula nevű főúr építtetett itt *monostort*, ezért írják a legelső oklevelek *Gyulamostora*-ként. Később a név utótagja lekopott, s így maradt a ma is ismert Gyula helynév. A magyar Gyula személynév török méltóságnevet rejt magában, amely az ótörök *jula* 'fáklya' főnévvel tartozik össze²⁷⁰. Ez a város a kezdetektől fogva megyénk egyik /ha nem az egyetlen/ folyamatosan lakott települése.

Mezőkovácsháza

1463: *Kowachaza*²⁷¹, 1469: *Kovachhaza*²⁷², 1483: *Kowachhaza*²⁷³, 1560: *Kowacshaza*²⁷⁴, 1667: *Kouacs Egyhaza*²⁷⁵. A településnév eredetileg egy *Kovács* nevű személy *házát*, lakóhelyét jelölte. A XIX. század elején 1814-ben települt ujjá Bittó Albert²⁷⁶ birtokos révén. Kezdetben *Bittó-Kovácsháza*, *Nagy-Kovácsháza*, *Hosszú-Kovácsháza*-nak is nevezték. Későbbi *Mező-* előtagja megkülönböztetés a mellette fekvő Reformátuskovácsházától és Tótkovácsházától. Ez utóbbi a mai Végegyháza²⁷⁷.

Orosháza

1466: *Oroshaza*²⁷⁸, 1471: "...Martinus de eadem Halaszteleke, ant Michael de Oroshaza..."²⁷⁹, 1525: "...Francisci Komlossi de Oroshaza...;...ex tunc totalis possessio Orashaza..."²⁸⁰. Egy *Oros* nevű ember /birtokos/ épített itt először *házát* magának, s feltehetőleg szolgáinak is, és innen kapta a falu a nevét. 1744-ben a Tolna megyei Zombárról ideköltözött magyar családok telepítették ujjá. Ma megyénk második legnagyobb városa.

Pusztaszentlaka

Medgyesegyháza és Medgyesbodzás között, azoktól északabbra található kis falu. Neve, mely magyar névadás eredménye, párhuzamot mutat a Csánki által közölt 1438: *Olthlaka*, 1453: *Othlaka* falunévvel, amely azonban a Siklótól /ma Románia/ kissé északnyugatra fekvő volt középkori településre utal²⁸¹. *Otlaka* nevének előtagja az *Oth*²⁸² személyi névvel illetőleg családnévre vezethető vissza. Utótagja pedig a

²⁶⁶ Kar, II, 138

²⁶⁷ BO, I, 20

²⁶⁸ BO, II, 43

²⁶⁹ BO, I, 83

²⁷⁰ Kiss I, 551

²⁷¹ Bor, II, 309

²⁷² Bor, II, 309

²⁷³ Csánki I, 692

²⁷⁴ Bor, II, 309

²⁷⁵ Bor, II, 309

²⁷⁶ Palugyay szerint Bittó Imre

²⁷⁷ vö. Palugyay, 345-348

²⁷⁸ Kar, II, 245

²⁷⁹ BO, I, 88

²⁸⁰ BO, I, 148

²⁸¹ Csánki I, 741

²⁸² vö. német *Ott*

-laka 'lakása'. Faluvá 1928-ban alakult. Idős adatközlők szerint is eredetileg a régi, magyar *Ottlaka* /ma: romániai *Graniceri*/ medgyesi pusztája volt.

Reformátuskovácsháza

1855: *Reformatus-Kovácsháza*²⁸³. Nevének eredetéhez l. *Mezőkovácsháza* szócikkét. A török időben elpusztult *Kovácsháza* területén alakult. Lukács Miklós bérlő telepítette 1813-ban, s kezdetben *Új-Kovácsházának* is nevezték²⁸⁴. A *Reformatus*- előtag a falu lakóinak vallására utal.

5. Megyénkben szintén keletkeztek olyan helységnevek, ahol a település névadása a templom címével, védőszentjével illetőleg magával a templommal, egyházzal függ össze.

a) Az elnevezés nyelvi eszköze a templomcím, védőszent neve.

Békésszentandrás

1297: *eccl. B.Andree*²⁸⁵, 1329: "...p. *Zenthonduryas*...p. *Zenthandreas*..."²⁸⁶, 1436: *Zentandras*²⁸⁷, 1463: *Zenthandoryas*²⁸⁸. A település egyházának védőszentjéről *Boldog András* : *Szent András* apostolról nevezték el. Újjátelepülésének az ideje az 1719-es év, ekkor ugyanis a Bihar megyei Kabáról költöztek ide az első lakosok. A múlt század közepétől, a többi Szentandrás falutól való megkülönböztetésül kapta a megyére utaló *Békés*- előnevet.

Kunágota

1463: *Kwnagotha*²⁸⁹, 1486: *Kwn Agotha*²⁹⁰, 1556: *Kunagotha*²⁹¹. Nevének utótagja a magyar *Ágota* női személynév. Borovszky Samu és Kálmán Béla szerint is a falut templomának védőszentjéről *Szent Ágotáról* nevezték el, s első lakói *kunok* voltak. A mai Kunágótát kincstári haszonbéres községként telepítette ujja 1843-ban egy Göcz nevű kincstári tiszt. Róla eleinte a falut *Göcztelep*-nek nevezték²⁹².

Sarkadkeresztúr

1333: *Ecclesia S. Crucis*²⁹³, 1403: *Keresztur*²⁹⁴, 1552: *Kerezthwr*²⁹⁵. A falu onnan kapta a nevét, hogy templomát a *Szent Kereszt* tiszteletére avatták fel. Az Árpád-

²⁸³ Palugyay, 347

²⁸⁴ Palugyay, 347, *Bor.* II, 312

²⁸⁵ Györffy I, 513

²⁸⁶ Györffy I, 513

²⁸⁷ Csánki I, 647

²⁸⁸ Kar. II, 305

²⁸⁹ Csánki I, 738 *Bor.* II, 319

²⁹⁰ *Bor.* II, 317

²⁹¹ *Bor.* II, 317

²⁹² *Bor.* II, 319

²⁹³ Jakó, 275

²⁹⁴ Csánki I, 735

²⁹⁵ Jakó, 275

kor szokása szerint nemcsak a szenteket, hanem Jézus keresztfáját is urazták²⁹⁶. A *Sarkad*- előtagot *Sarkad* közelsége miatt kapták. A XVIII-XIX. század fordulóján körül települt újjá.

b) Az *-egyház*, *-egyháza* utótagú településnevek.

Békés megyében több ilyen községnévvél találkozunk. Jól tudjuk, hogy az ilyen típusú nevek elsődlegesen éppen az *egyház*, a *templom elpusztulására* utalnak, mintsem a meglétére. Ezek a falvak legnagyobbbrészt már a tatárjáráskor megsemmisültek, s legfeljebb a felégetett falu megsérült temploma vagy a romja maradt meg.

Apácaegyháza

1436 körül: *Apácaegyháza*²⁹⁷, 1456: *Apachyaeghaz*²⁹⁸, 1458: "...possessiones Gerendas, Csorvas, Keth Sopron, *Apacza* utrasque Tompa..."²⁹⁹, 1488: *Apachya*³⁰⁰, 1493: *Apaczya*³⁰¹. Előre kell bocsátanunk, hogy sem Csánki, sem Karácsonyi nem teljesen biztos abban, hogy a fentebbi /1436 és 1456-os/ adatok valóban a később csak *Apáca*-ként szereplő településre utalnak-e, bár ennek nagy a valószínűsége. Eredetileg valamely *apácamonostor* birtoka volt, s *egyházzal* is rendelkezett. A napjainkban használt *Csanád*- előtag a régebbi megyei hovatartozásra utal. Újólaj 1821-ben kezdte telepíteni Hengelmüller Mihály akkori bérlő. Kezdetben két kis kertészközség is létezett egymás tőszomszédságában *Kis-Apáca* és *Nagy-Apáca*³⁰².

Dombegyház

1446: *Dombeghaz*³⁰³, 1454: "...possessionis... Bathonya, Irathos, *Dombeghaz*..."³⁰⁴, 1559: *Dombegyhaza*³⁰⁵. Nevét onnan vette, hogy *egyháza* /temploma/ *domb*-on emelkedett. 1814-19 között régi területén több kis kertészközség alakult ki, amelyek a birtokosok nevét is viselték. Ilyen volt: *Marczibányi*-, *Bánhid*-, *Mattencloit*-, *Nyéki*-, *Református-Dombegyháza* stb. A mai *Dombegyház* ujjabbkori elődje *Marczibányi-Dombegyháza* volt³⁰⁶.

Gerendásegyház

1418: "...Kerekeghaz, Halloseghaz, *Gerendaseghaz* et Harumlabow vocatas..."³⁰⁷, 1458: "...possessiones *Gerendas*, Csorvas, Keth Sopron..."³⁰⁸, 1469:

²⁹⁶ Kiss I; 71, II; 451

²⁹⁷ Csánki I, 648

²⁹⁸ Kar. II, 15

²⁹⁹ BO. I, 78

³⁰⁰ Kar. II, 13, *Bor.* II, 13

³⁰¹ Kar. II, 13

³⁰² Fényes I; 27, *Palugyay*, 334

³⁰³ *Bor.* II, 140

³⁰⁴ BO. II, 68

³⁰⁵ *Bor.* II, 140

³⁰⁶ *Palugyay*, 336-339, *Bor.* II, 140-145

³⁰⁷ BO. I, 46

"...in poissione eorundem *Gerendas* vocata..."³⁰⁹. A falu a nevét onnan kapta, hogy temploma *gerendákból* épült vagy a tetőgerendák az épületből kilógtak³¹⁰. A török időszak utáni pusztá határon a mai *Gerendás* faluja hivatalosan 1923-ban alakult meg. A belterület az Apponyi-majorból fejlődött ki. Határának másik részén 1952-ben született meg *Telekgerendás* község³¹¹.

Kétegyháza

1420: "...possessionis *Ketheghaz* vocate in Comitatu de Zarand...; ...possessionis *Keteghaz*..."³¹², 1446: "...Gyerke, Kyrali, *Ketheghaz*, Fewenyes..."³¹³, 1561: *Ketegyhasz*³¹⁴. A helység onnan kapta a nevét, hogy *két egyháza*, temploma volt. Újjátelepülése 1724-re tehető. Akkori lakosai nagyrészt román anyanyelvűek voltak. Ma is kétnyelvű község³¹⁵.

Kisdombegyház

Nevének magyarázata azonos *Dombegyházáéval*. Községgé 1946-ban alakult ez a valóban *kis* település az ujabbkori *Dombegyháza* területéből, a régebbi *Mattenclloit-Dombegyházából*. A *Mattenclloit* név a bérlő – birtokos neve³¹⁶.

Lőkősegyház

1418: *Levkuseghaz*³¹⁷, 1418: "...Kozoroshalom et *Leokuseghaz*...in Comitatu de Zarand..."³¹⁸, 1463: *Lewkeshaza*³¹⁹, 1505: "...inter possessionem *Lewkewshaza*..."³²⁰. A falunév előtagja a magyar *Lőkös* személynév, amely tulajdonképpen a *Lőrinc* név egyik becézett alakja. Utótagja az *egyház* 'templom'. Ez utóbbit később a *ház* 'lakóhely, otthon' -a birtokos személyranggal ellátott alakja váltotta fel. Így alakult végül is ki a mai *Lőkősháza* névalak. Alapítója, akiről elnevezték, *Márki Sándor* szerint egy *Lőkös* nevű aradi comes volt³²¹. Újólág önálló községgé csak 1949-ben alakult.

Magyardombegyház

Szintén a középkori *Dombegyház* határán alakult. Névmagyarázata azonos azzal. Faluvá a múlt század közepén alakult *Református-Dombegyháza* néven. Lakói református vallású magyarok voltak. Ez utóbbiról lett végül is a neve *Magyardombegyház*³²².

³⁰⁸ BO. I, 78

³⁰⁹ BO. I, 81

³¹⁰ Kiss I, 510, Kar. II, 121

³¹¹ lásd ott

³¹² BO. II, 34,35

³¹³ BO. II, 53

³¹⁴ BO. I, 175

³¹⁵ Kiss I, 725 és Kar. II, 180-181

³¹⁶ *Bor.* II, 145

³¹⁷ *Csánki* I, 739

³¹⁸ BO. I, 46

³¹⁹ *Jakó*, 292

³²⁰ *GyO.* 38

³²¹ *i.m.* 239

³²² *vö. Bor.* II, 145

Medgyesegyháza

1418: *Meggyeseghaz*³²³, 1488: *Megyes*³²⁴. Templommal bíró falu volt, aminek neve eredetileg csak *Meggyes* : *Medgyes* lehetett. A *Medgyesegyház* elnevezést a tárdúlás után kaphatta, amikor a falu maga elpusztult³²⁵. A *Meggyes* név a *meggy* gyümölcsnév -s képzős származéka. 1851-ben *Megyes*-ként szerepel, mint olyan kincstári pusztá, amelynek 345 dohánykertész lakosa van³²⁶. Ezek a lakosok voltak a mai község megalapítói.

Nagyszénásegyháza

1403: *Zenáseghaza*³²⁷, 1470: *Zenas*³²⁸, 1471: "...Luca Bánya, in possessione *Zenás*..."³²⁹, 1479: *Zenas*³³⁰. A mai község neve eredetileg *Szénásegyháza* volt, s később kopott le, rövidült le *Szénás*-ra. A középkori település egy *Szénás* nevű személy /birtokos/ által építtetett *egyházról* kaphatta a nevét³³¹. A falu 1596-ban elpusztult. Újjátelepülése 1854-ben történt. Mivel tőle nyugatra is alakult egy új falu *Kis-Szénás* vagy *Lajos-Szénás* néven /gróf Károlyi *Lajosról* elnevezve/, ezt a keletre eső települést *Nagy-Szénásnak* nevezték el, s ez lett végül is a mai község alapja³³².

Végegyháza

1855: *Tót-Kovácsháza*³³³, 1863: *Tót-Kovácsháza*³³⁴. Nevének eredetéhez /*Kovács-háza*/ l. *Mezőkovácsháza* szócikkét. A török időszakban elpusztult Kovácsháza területén alakult. Lukács Miklós bérlő telepítette 1817-ben, s első lakói nagyrészt szlovák /*tót*/ anyanyelvűek voltak. Később, a múlt század végén itt tevékenykedő *Végh* Aurél aradi jószágigazgató nevére hivatalosan a *Véghegyháza* nevet kapta, amely ma már *Végegyháza* alakban közismert. A falu nevét tulajdonképpen analógias úton alkották meg az -*egyháza* utótagú településnevek mintájára³³⁵.

II. Nem magyarok által adott nevek

A feltehetőleg nem magyarok által adott helységnevek megítélésében bizonytalan vagyok. Az eddigiek ismeretében ugyanis úgy tűnik, hogy Békés megyében a ma meglévő 80 település nevét magyarok adták. Mégis melyeknél merülhetnek fel kételyek?

³²³ Csánki I, 740

³²⁴ Csánki I, 740

³²⁵ Kiss II, 113, Kálmán, 147

³²⁶ Fényes III, 78

³²⁷ Kar. II, 300

³²⁸ Csánki I, 655

³²⁹ BO. I, 89

³³⁰ Kar. II, 300

³³¹ Kiss II, 212

³³² vö. Kar. II, 304

³³³ Palugyay, 347

³³⁴ Hnt

³³⁵ Kiss II, 746

Az egyik ilyen falu *Kevermes*, amelynek neve török, közelebről *kun* személynévből keletkezett. Hogy kunok valóban laktak ezen a vidéken /bár nem nagy számban/, az biztos, hiszen Kevermes mellett ott van *Kunágota* is, amelynek nevében ez a népnév megtalálható. Elvileg tehát ők is adhatták ezt a falunevet. *Okány* nevét is adhatták magyarok és *szlávok* is. Nem elsősorban azért, mert szláv személynév rejlik benne, hanem inkább azért, mivel több jel mutat arra, hogy a mai Békés megye északkeleti részén szórványosan, a honfoglalás korában éltek szlávok. Hasonlóképpen említjük meg *Kötegyán*, *Mezőgyán* nevét is, melyek névalakja *francia* személynévi eredetű /*Jean*/, s tudjuk a történeti forrásokból, hogy itt, annak idején ófrancia, flandriai /vallon/ telepesek éltek, akik e falvakat alapították.

De, hogy melyik népcsoport nevezte el ténylegesen a fentebbi településeket, ennek megítélése ma már nagyon nehéz. Mivel meggyőző bizonyítékokat eddig nem találtam az idegen eredetre, ezért a magyarok által adott nevekhez soroltam őket.

Összegzés

Békés megye település neveinek vizsgálatánál a következő eredményre jutottam. A ma fennálló falvaknak, városoknak a nevét /80 település/ magyarok adták. Amennyiben Kevermes, Kötegyán, Mezőgyán és Okány nevét nem magyarok által adott helynévnek tekintenénk, akkor is a helységnevek 95%-a /76 település/ magyar eredetű.

A névadás nyelvi eszköztét figyelembe véve elmondhatjuk, hogy legnagyobb arányban *puszta személynévből* alkottak eleink helyneveket /29 település – 36,25 %/. *Pusztáköznévből* 11 település. 13,75% kapta a nevét. További 14 falu nyerte a nevét *köznéből* -s képző segítségével. Ez a helységnevek 17,5 %-a.

A nagyarányú falupusztulásra 10 település neve utal az *-egyház*, *-egyháza* utótaggal, melynek a nevek 12,5 %-át jelentik.

A megkülönböztetésre szolgáló előtagok alapján, a megyére utal 5 név, /6,25 %/, a Körös folyóra 4 /5%/, míg a település mezőségi jellegére 4 név /5%/.

Még egy dologra ki kell térnem megyénk helységneveivel kapcsolatban. Békés megye falvai a tatárdúláskor /részben/ és a 150 éves török időszakban szinte teljesen elpusztultak, elnéptelenedtek. Folyamatosan egyedül csak Gyula maradt fenn, és egy kis megszorítással /mivel a lakosság kontinuitása részben megmaradt/ idesorolható még Békés, Doboz, Okány. Hogy a megye újbóli benépesítése, "falusítása" milyen lassan ment végbe, mi sem bizonyítja jobban, minthogy az újjátelepült községek zöme a XIX. és a XX. században alakult meg. Egész pontosan az 1800-as években 22, az 1900-as években 25 új település keletkezett. Szerencsére ezeknek a falvaknak legnagyobb része a régi, annak idején elpusztult település nevét vette fel vagy megegyező vagy részben módosított alakban. Addig nem használt. teljesen új elnevezéseket, mivel középkori faluelődjük nem volt, csak a következő települések kaptak: Csárdaszállás, Hunya, Kardos, Kardoskút, Kertészsziget, Körösújfalú, Örménykút, Tarhos, Végegyháza.

IRODALOM

BO. I.

Haan Lajos: Békés vármegye hajdana II. Oklevéltári rész. /Diplomatarium Békésiense/.
Pest, 1870

BO. II.

Haan Lajos - Zsilinszky Mihály: Békés megyei oklevéltár. Budapest, 1877.

Bor.

Borovszky Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I-II. Budapest, 1896-97.

Bunyitay

Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I-III. Nagyvárad, 1883-1884. IV. Debrecen, 1935.

Csánki

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza. I.k. Budapest, 1890.

Fehértói

Fehértói Katalin: Árpád-kori kis személynévtár. Nyelvészeti Tanulmányok 25. Budapest, 1983.

Fényes

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pesten, 1851., I-IV.

GyO.

Dr. Veress Endre: Gyula város oklevéltára. Budapest, 1938.

Györffy

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. k., Budapest, 1987.

Haan

Haan Lajos: Békés vármegye hajdana. Pest, 1870.

Hnt.

Helységnévtárak.

Jakó

Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest, 1940.

Káldy-Nagy

Káldy-Nagy Gyula: A gyulai szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása. Békéscsaba, 1982.

Kálmán

Kálmán Béla: A nevek világa. Debrecen, 1989.

Kar.

Karácsonyi János: Békésvármegye története. I-III. Gyula, 1896.

Kiss

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1978 és I-II., Bp., 1988.

Klt.

A Károlyi család nemzetségi és fóti levéltára, ezen belül a Harruckern család iratai is. A jelzetek az egyes idézetek után találhatóak.

Márki

Márki Sándor: Arad vármegye és Arad szabad kir. város története. Arad, 1892-1895.

Mező

Mező András: A magyar hivatalos helységnevadás. Nyelvészeti Tanulmányok 22., Budapest, 1982.

Palugyay

ifj. Palugyay Imre: Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása. Pest, 1855.

Pesty

Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Békéscsaba, 1983.

Vályi

Vályi András: Magyar Országának leírása. I-III. Budán, 1796-1799.

VR.

Várad Regestrum. Ritus explorandae veritatis... Colosuarij, 1550. – Az időrendbe szedett várad tüzesvaspróba – lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt. Karácsonyi János és Borovszky Samu közreműködésével kiadja a várad káptalan. Budapest, 1903.

HELYSÉGNÉVMUTATÓ

Algerla	Békéssámson
Almáskamarás	Békésszentandrás
Alsódoboz	Bélmegyer
Anyasziond	Belsőiratos
Apáca	Berény
Apácaegyháza	Biharugra
	Bittó-Kovácsháza
Bánfalva	Bodzás
Bánhegyes	Bucsa
Bánhid-Dombegyház	
Battonya	Csaba
Battonyaegyháza	Csabacsúd
Békés	Csanádapáca
Békéscsaba	Csárdaszállás
Békésföldvár	Csorvás

Dévaványa	Kaszapereg
Doboz	Keresztúr
Dobozmegyer	Ketészsziget
Dombegyház	Kétegyháza
Dombiratos	Kéthegyes
	Kétsoprony
Ecseg	Kevermes
Ecsegfalva	Kígyós
Egyházasgeszt	Kisapáca
Egyházasharsány	Kisdombegyház
Egyházasugra	Kisgeszt
Elek	Kisharsány
Endrőd	Kiskamut
Endrődszentlászló	Kisszénás
	Kisugra
Feketeföldvár	Komlós
Feketegeeszt	Kondoros
Felsődoboz	Kondorosegyháza
Földvár	Kopáncs
Füzesgyarmat	Kovácszegyháza
	Kovácsháza
Gádoros	Körösladány
Gádorostelek	Körösnagyharsány
Gerendás	Köröstarcsa
Gerendásegyház	Körösujfalu
Gerla	Kötegyán
Gerlamonostora	Középutra
Geszt	Kunágota
Göcztelep	
Gyán	Lajosszénás
Gyarmat	Lőkösegyház
Gyoma	Lőkösháza
Gyomaendrőd	
Gyula	Magyarbánhegyes
Gyulamonostora	Magyardombegyház
Gyulavári	Marczibányi-Dombegyház
	Mattencloit-Dombegyház
Harsány	Medgyes
Hosszú-Kovácsháza	Medgyesbodzás
Hunya	Medgyesegyháza
	Megyer
Iratos	Méhkerék
	Mezőberény
Kamarás	Mezőgyán
Kamut	Mezőhegyes
Kardos	Mezőkésoprony
Kardoskút	Mezőkopáncs
Kaszaper	Mezőkovácsháza

Mezőmegyer
Monostorosugra
Murony

Nadány
Nagyapáca
Nagybánhegyes
Nagygeszt
Nagyharsány
Nagykamarás
Nagykamut
Nagykopáncs
Nagykovácsháza
Nagyszalonta
Nagyszénás
Nagyszénásegyháza
Nagyugra
Nemeskerek
Nyéki-Dombegyház

Okány
Ókígyós
Orosháza
Ottlaka

Örménykút

Pereg
Pusztaföldvár
Pusztottlaka

Rácmegyer
Reformátuskovácsháza
Református-Dombegyház
Rétkopáncs

Sámson
Sarkad
Sakadkeresztúr

Szabadgyán
Szabadkígyós
Szalonta
Szarvas
Szarvasalom
Szeghalom
Szénás
Szénásegyháza
Szentandrás
Szentjános
Szentjánosugra

Tarcsa
Tarhos
Telekgerendás
Tótkomlós
Tótkovácsháza

Ugra
Ugramonostora
Újkígyós
Újkovácsháza
Újszalonta

Ványa
Vári
Varjasföldvár
Végegyháza
Vésztő
Zsadány

Analysis of the names of Settlements in Békés county

– Sándor Hévvízi –

Summary

We have examined the names of settlements in Békés County and came to the following conclusions. The names of villages and towns existent in Békés County at present (80 settlements) were named by Hungarians. If we assume that Kevermes, Kötegyán, Mezőgyán and Okány were not named by Hungarians, still the 95 per cent of the names (i. e. 76 settlements) is of Hungarian origin.

Examining the linguistic methods of giving names, our ancestors mostly formed the names of the settlements from *personal names* (29 settlements – 36.25%). Among the settlements examined 11 names (13.75%) were formed by *common nouns*. There are 14 names (17.5%) which consist of a *common noun* and an *-s suffix*.

The names of 10 settlements (12.5%) end in *-egyház*; *-egyháza* [ecclesia; ecclesia of...] suffix which demonstrates the intensive downgrade of villages.

Examining the anterior constituents we established that 5 names (6.25%) refer to the name of the county, 4 (5%) to the River Körös, and 4 (5%) to agriculture which is the most decisive character in the settlement named after.

I should mention one more thing concerning the names of settlements in our county. The settlements in Békés County were not all destroyed during the Tatarian desolation, but during the Turkish invasion, which lasted 150 years, almost all towns and villages situated in this area were ruined. Gyula remained continuously existent (since the continuity of inhabitants partly remained) and Békés, Doboz and Okány can also be put into this group with little reservations. The number of the population and the villages in Békés County increased very slowly which is proved by the fact that the mayor part of the villages were re-established in the 19th and 20th century. More exactly, in the 1800s 22 settlements were established while in the 1900s 25 new settlements appeared. Fortunately, most of these towns and villages were named after their precedent settlements which had been destroyed or the former name was modified. Only the following settlements received new names which had been not used before, since there had been no settlements in their territory before: Csárdaszállás, Hunya, Kardos, Kardoskút, Kertészsziget, Körösújfalú, Örménykút, Tarhos, Végegyháza.